

Utvärdering av grund- och masterutbildning inom ämnet retorik vid Uppsala universitet, Litteraturvetenskapliga institutionen

Rapport från bedömarpanelen

Inledning

I panelen ingick Kristina Boréus, professor i statsvetenskap vid Uppsala universitet, Maria Dahlin, lektor i retorik vid Södertörns högskola, Anders Eriksson, lektor i retorik vid Lunds universitet och Ester Wikström, studeranderepresentant från Uppsala universitets studentkår.

Följande rapport bygger på vår bedömning av institutionens självvärdering samt på vårt besök vid institutionen den 2 oktober 2019. Vi gavs möjlighet att tala med och ställa frågor till institutionsledning, en grupp lärare och en grupp studenter separat. Därefter träffade vi återigen institutionsledningen och kunde ställa uppföljande frågor. Vi har också på anmodan fått tillgång till fler dokument via mejl.

Rapporten följer de instruktioner vi fått i dokumentet "Uppgifter för bedömarpanel för utbildningsutvärderingar vid Historisk-filosofisk fakultet, Uppsala universitet 2019". Först redogör vi för enskilda punkter vi ombetts bedöma, därefter ges ett sammanfattande omdöme.

Enskilda bedömningspunkter

Utbildningen når målen i högskolelagen och -förordningen

Styrkor i utbildningen är att den har tydlig teoretisk progression vad gäller såväl bredd som djup. Kurserna har tydlig forskningsförankring och metodvariation. Samläsning med andra ämnen på avancerad nivå gör att studenterna kan få grepp om hur det egna ämnet relaterar till andra ämnen. Etik är enligt lärarna ouppslösligt förbundet med ämnet retorik och därför ges studenterna genomgående möjlighet att reflektera över etiska aspekter av ämnet såväl i teori och analys som genom praktisk tillämpning av annat slag.

Utvecklingsområden finns dock. Samhällsrelevans berörs på A- och B-nivå både genom analys och praktiska tillämpningar samt reflektioner därom. På C-kursen saknas explicit kursmål som rör "bedömningar med hänsyn till relevanta [...] samhälleliga [...] aspekter". Inte heller i bedömningskriterierna berörs detta, vilket kan förklara problem vissa studenter enligt självvärderingen har att föra diskussionen av egna resultat till en vidare nivå än den inomvetenskapliga.

Endast en delkurs inom grundutbildningen, Kampanjretorik inom Retorik B, erbjuder explicit möjligheter att utveckla färdigheter att omsätta ämneskunskaper i arbete som inte innebär en forskningskarriär. Arbetet inom denna delkurs genomförs i grupp, vilket har stora fördelar, men möjligheten till självständig reflektion över lärandet kunde utvecklas. Studenterna önskar också få möjlighet att få graderade betyg, vilket enligt dem skulle göra denna uppskattade kurs ännu mer meningsfull.

Rekommendationer

För att tydligare möta de nationella målen för kandidatexamen, bör yrkesorienterade tillämpningar inom A-C utvecklas. Fler inslag av yrkesorientering, och möjlighet till reflektion därom, kunde tydliggöra för studenter – befintliga såväl som framtida – hur en kan arbeta med retorik efter studierna.

Vidare bör kriterier för uppsatsämnets samhällsrelevans i C-uppsats ges uppmärksamhet i det förestående utvecklingsarbetet med C-kursen.

Utbildningen når utbildningsspecifika mål, dvs. de faktiska studieresultaten motsvarar de förväntande

Integreringen av teori och praktisk tillämpning på A-kursen är en styrka. Undervisningens uppläggning och innehåll ger enligt bedömargruppen gott stöd till studentens uppfyllelse av satta kursmål. Likaså är bredden i teori och metod, liksom i temana för enskilda delkurser, en styrka att ta vara på när det gäller utbildningens måluppfyllelse. Av de exempeluppsatser vi fått ta del av bedömer vi att de utbildningsspecifika målen uppnås. De allra flesta lärandemål i kursplanerna är på ett tydligt sätt omsatta och förklarade i studiematerial och instruktioner till seminarie- och examinationsuppgifter.

Undervisningens innehåll och form vilar på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet

En styrka på detta område är att innehållet i utbildningens kurser spänner över såväl ämnets historiska framväxt och idétraditioner som ämnets breda repertoar av tillämpningsformer, teorier och analysmetoder. På högre nivåer (C-kurs och masterprogram) kompletteras retorisk teori med teorier från närliggande ämnen för att kunna göra fördjupande analyser samt i uppsatsarbetet kunna problematisera och ställa egna forskningsresultat i relation till en vidare kontext än den avgränsade undersökningens.

På alla kursnivåer används forskningstext som kurslitteratur, vilken kompletteras av handböcker och sekundärlitteratur.

Ämnets lärare är aktiva forskare med omfattande publicering. De undervisar ofta inom kurser vars innehåll är relaterat till den egna forskningen, även om denna koppling inte alltid är explicit.

Några utvecklingsområden finns dock. En utmaning är att kurslitteraturen bitvis är väl svår för kursnivån, men lärarna strävar efter att forskningsartiklar ska utgöra en del av kurslitteraturen på alla kurser, vilket ställer höga krav på lärarnas pedagogiska diskussioner kring litteraturen.

En annan utmaning är att finna former för att låta bredden i kollegiets forskning bli en resurs i undervisningen, exempelvis när det gäller uppsatshandledning.

Ämnets bredd är inte bara en möjlighet utan också en svårighet i sig, särskilt på avancerad nivå. Vad avgör om exempelvis en uppsats hör hemma inom retorik, litteraturvetenskap, media-och kommunikationsvetenskap eller filosofi? Retorik som forskningsämne kan te sig oöverskådligt. Även om utbildningen tydligt vilar på vetenskaplig grund, finns det utvecklingspotential i sättet studenterna möter vetenskap. Att tidigt övas i att utforska vilka frågeställningar och kunskapsmål som är relevanta och möjliga inom ämnet kan ge god förberedelse inför självständigt arbete inom C-kursen och masterutbildningen.

Undervisningen sätter studenters lärande i centrum

I självvärderingen framgår att det råder stort engagemang för studenternas lärande, vilket också framgick i vår kontakt med lärare och studenter. Klassrumsklimatet framstår som öppet och tillåtande för frågor där lärarna har tid att besvara studenternas frågor.

Undantaget är några manliga studenter som upplever en polarisering när genus och makt diskuteras.

Vi bedömer dock att det finns utvecklingspotential i att minska storleken på seminariegrupperna, som tydligen ibland är så stora som 25 personer. I synnerhet då kontakttimmarna med läraren för studenterna är så pass få, framförallt ifrån B-nivå och uppåt. Med stora seminariegrupper och få kontakttimmar har lärarna svårt att fokusera varje students lärande. I och med den stora kostnaden både i tid och CSN-lån anser vi att ett medelvärde på cirka 4 kontakttimmar per vecka på vissa kurser behöver ökas.

Målen examineras på ett ändamålsenligt och rättssäkert sätt

Examinationsformen varierar på ett sätt som förefaller ändamålsenligt för kursmålen och inget i det underlag vi sett tyder på att rättssäkerheten skulle vara ett problem.

Ett utvecklingsområde är möjligen att utveckla vissa examinationsinslag så att de uppfattas som mer rättvisa. Av 19 studenter på A-nivån svarade sju i utvärderingen att seminarierna i ganska låg grad fungerat som examinationsform. Aktivt deltagande i seminarier och workshopar krävs för att bli godkänd på någon eller några kurser. Detta är oproblematiskt om aktivt deltagande krävs för godkännande, men svårt att värdera i termer av G eller VG.

I uppsatskurserna på B- och C-nivå ingår opponering på annan students uppsats i examinationen. Enstaka studenter – vi vet inte om fler står bakom detta omdöme – hävdar att även den som inte har följt de föredömligt tydliga anvisningar institutionen har för opposition, utan lagt ner mycket mindre arbete på förberedelserna, kan bli godkänd. Detta kan uppfattas som orättvist av den som förberett sig på det sätt som anges i anvisningarna.

Rekommendationer

En rekommendation är att lärarna tydliggör på vilket sätt aktivt seminariedeltagande är betygsgrundande på de kurser där detta är aktuellt.

Vidare föreslår vi att lärarkollegiet diskuterar vilka krav som i praktiken ställs på en godkänd opposition. För att underlätta denna del av examinationen kan den examinerande läraren begära in ett skriftligt underlag från opponenter i förväg. Det är också viktigt att inte för många uppsatser examineras av samma lärare under en dag.

Progression säkerställs

Överlag bedömer vi att progressionen mellan delkurser och mellan olika kursnivåer säkerställs. Hur det görs framgår vid jämförelse av studiematerialerna, i vilka tolkningar av lärandemål och instruktioner till löpande seminarieuppgifter presenteras.

Vetenskapligt skrivande har tydliga kriterier för bedömning av uppsatser. Det finns lärandemål för progression i muntliga och skriftliga färdigheter, men kriterierna för att bedöma de lärandemål som gäller dessa färdigheter är oklara. Vad innebär exempelvis "ha vidareutvecklat sin förmåga att kommunicera effektivt i tal och skrift"? I relation till vad? Hur vet studenten att och hur hen utvecklats? Lärarna uttryckte i vårt samtal att progressionen säkerställs genom att studenterna på högre nivåer måste klara svårare uppgifter. Vi menar dock att studenterna själva har behov av att kunna se och bedöma sin utveckling.

Rekommendationer

Progressionen mellan liknande delar av A-respektive B-kurs kan ses över. Progression mellan B-kurs och C-kurs bör uppmärksammas i det förestående utvecklingsarbetet med Retorik C.

Möjlighet till reflektion över den egna utvecklingen gällande muntliga och skriftliga färdigheter bör ges i någon examinationsuppgift per helkurs för att tillse att den progression som formuleras i kursplanernas lärandemål också uppnås.

Verksamma i utbildningen har aktuell ämnesmässig och högskolepedagogisk kompetens

Vi bedömer lärarkårens ämnesmässiga kompetens som fullt tillfredsställande.

När det gäller den högskolepedagogiska kompetensen uppmanas lärare att gå de högskolepedagogiska kurserna, uppgift om hur många som gjort detta saknas dock i underlaget. Kursernas uppläggning vittnar dock om en god pedagogisk kompetens. Två av lärarna har antagits som Excellent lärare och sex av lärarna har skrivit kurslitteratur som används i undervisningen.

Lärarkapaciteten är tillräcklig

Ja, lärarkapaciteten är tillräcklig för att täcka befintlig undervisning. Detta visas inte minst av att i princip all undervisning utförs av disputerade lärare. (Detta kan i och för sig skapa problem för institutionens doktorander som har behov av att samla undervisningsmeriter för att kunna söka tjänster efter disputationen, men detta är inte en aspekt som vi fördjupar oss i här.)

Något som institutionen själv framhåller som ett utvecklingsområde i sin självvärdering är underskottet på kvinnliga lärare.

Rekommendation

Vi rekommenderar att institutionsledningen uppmuntrar kvinnliga kvalificerade retoriker att söka vid nästa lektoratsutlysning och i övrigt gör en långsiktig planering för hur andelen kvinnliga lärare kan ökas.

Internationalisering och internationella perspektiv främjas

Samtliga kurser inom utbildningen ges på svenska. Från HT 19 kommer doktorandutbildningen att bli tvåspråkig (svenska/engelska). Ämnets forskare har ett rikt utvecklat internationellt nätverk och institutionen samverkar med kollegor i flera länder. Ämnet har haft internationella gästdoktorander. Det finns även möjlighet för studenter att göra internationella utbyten.

Vi vill här även lyfta fram det etablerade lärar- och studentutbytet med Ghana som en styrka då det torde bidra till att vidga ämnet från dominansen av europeiska och nordamerikanska perspektiv.

Hållbarhetsperspektiv främjas

I självvärderingen nämns att miljöfrågor kommer upp i olika seminarieövningar. Därtill nämns att miljöfrågan kan vara föremål för att öva på att ta fram material för en politisk kampanj. På avancerad nivå finns en valbar kurs i Ekokritik.

På denna punkt finns svagheter. Det är otydligt hur ämnet arbetar inom utbildningen med att främja studenters möjlighet att tillägna sig hållbarhetsperspektiv. Hållbarhet nämns inte i någon kursplan. Varken av självvärderingen eller intervjuerna framgår att ämnet arbetar medvetet för att främja hållbarhetsperspektiv i utbildningen i någon större utsträckning. Ämnet tycks därtill ha en tämligen snäv syn på vad hållbarhetsperspektiv i utbildningen kan innebära.

Rekommendationer

Det finns inom utbildningen stor potential att inom ramen för kurser på alla nivåer mer medvetet och explicit lyfta hållbarhetsperspektiv i vid bemärkelse. Studenterna anser att hållbarhetsfrågor är väldigt viktiga och relevanta samt att retorik är ett ämne som är mycket lämpligt för att arbeta med hållbarhetsperspektiv i vid bemärkelse: såväl miljö som sociala och ekonomiska dimensioner av hållbarhet borde kunna studeras som aspekter, var för sig och som komplexa helheter, i olika sakfrågor.

En rekommendation är att inte enbart fokusera på hållbarhet som studieobjekt eller ett ämne att hålla tal om. Exempelvis kan hållbarhetsperspektivet kopplas till maktkritiska ansatser i olika kurser. Hållbarhet och hållbar utveckling omsätts ofta också i lärandeformer, med transformativt lärande som pedagogisk ansats, vilket kunde stärka yrkesorienteringen av utbildningen. Kursinslag som redan idag ingår har potential att behandla aktuella och komplexa samhällsproblem, där flera dimensioner av hållbarhet står i konflikt med varandra. Kurserna Politisk retorik inom Retorik A respektive Kampanjretorik inom Retorik B är exempel på sådana befintliga kurser.

Jämställdhetsperspektiv integreras i utbildningen

Ett jämställdhetsperspektiv finns närvarande i flera delar av utbildningens kurser. Institutionen har dock, som de beskriver i självvärderingen, problem att engagera studenterna till att delta i Lika villkorsgruppen som är den plats dit studenter samt lärare hänvisas till ifall de upplever trakasserier, alternativt sexuella trakasserier. Handlingsplanen för Lika villkor 2017 har flera goda förslag, bland dem att "studenter som exempelvis kommer från studieovan bakgrund, annat land eller har funktionsvarianter" ska erbjudas en introduktion till "universitetsstudier, universitetet, institutionen och ämnet" (s. 8).

Ett utvecklingsområde gäller här information. Det tar lång tid att hitta fram till handlingsplanen på hemsidan eller till information om vart en ska vända sig i fall av trakasserier eller diskriminering. Vi hittar inte alls någon information om den nämnda introduktionen.

Rekommendationer

Information om vad Lika villkorsgruppen gör och det stöd som finns att få, samt om möjligheten till introduktion i universitetsvärlden och till institutionen, bör göras mer lättillgänglig, även på hemsidan. Vi anser även att det finns ett behov av en separat punkt i självvärderingen angående mångfaldsarbete där Lika Villkorsgruppens arbete kunde framgå tydligare.

Utbildningen svarar mot individers och samhällets behov av bildning och professionell kunskap och förbereder studenterna för ett framtida arbetsliv

Såväl grund- som masterutbildningen har ett intressant innehåll som torde svara mot många studenters behov av bildning och även ge värdefulla kunskaper som är gångbara i många yrken. Studenterna är i utvärderingarna påtagligt nöjda med sin utbildning och i studentsamtalen uttryckte flera att det teoretiska inslaget var mycket intressant, även om flera också uttryckte att de önskade mer träning i muntlig retorik.

Vi ser några utvecklingsområden. Även om kunskap om påverkan och propaganda ingår i grundutbildningen tror vi att inslaget om hur en kan värja sig mot och kritiskt granska nätflödet kunde utvecklas, till gagn för både den enskilda studenten och samhället.

Det är inte säkert att varken en kandidat- eller masterexamen i retorik lätt ger arbete. Men här finns möjligheter att ta vara på. Vid nätverksmöte för retorikforskare den 17 september 2019 i samband med den Nordiska Konferensen för Retorikforskning i Bergen diskuterades ämnets framtid i Norden. I Norge har retoriken kommit in mycket starkt inom modersmålsundervisningen i den obligatoriska skolan. Det saknades lärare utbildade i retorik för skolans behov. Det talades därför om en gyllene möjlighet för retorikämnet att fylla detta behov. Situationen är liknande i Sverige. Retoriken har fått en framskjuten plats i GY2011. Det saknas lärare utbildade i retorik för att undervisa i den svenska skolan. Här finns en stor möjlighet för retorikämnet att utbilda dessa lärare.

Det är också viktigt att finna rätt avvägning mellan utbildning som ger kompetens som är användbar på arbetsmarknaden och sådan teoretisk fördjupning som varje masterutbildning bör ge.

Rekommendation

Vi föreslår att ämnesansvariga lärare diskutera hur kunskaper om ett källkritiskt och insiktsfullt förhållningssätt till internet och sociala medier ännu tydligare kan integreras i befintliga kurser.

På lite längre sikt kunde ämnet försöka etablera sig inom lärarutbildningens kursutbud.

Vi rekommenderar att institutionen vid omarbetningen av masterkursen tänker över uppläggningsmomenten av utbildningens moment från aspekten att den också bör vara yrkesförberedande. En möjlighet skulle vara att erbjuda ett val mellan en längre praktik än den som nu ingår och en mer forskningsnära och teoretisk lärarledd läskurs.

Studenterna har inflytande i planering, genomförande och uppföljning av utbildningen

Institutionen har förutom kursutvärderingar som studenterna uppmuntras att fylla i efter avslutad kurs genomfört enstaka helkursvärderingar. Kursvärderingarna sammanställs av läraren i en rapport. Läraren uppmuntras informera nya studenter om resultaten av föregående termins utvärdering. En enkät håller även på att tas fram för att fråga studenter om deras förväntningar på utbildningen. Här har studenterna möjligheter att påverka utbildningen. I en utvärdering upplevde dock 40% av studenterna att de kunde påverka i ganska låg grad.

Vi noterar ett utvecklingsområde. Under vår träff med institutionen framgick att litteraturlistan för de olika kurserna fastställs av respektive lärare istället för att beslutas i institutionsstyrelsen där studentrepresentanter sitter. Detta försvårar studenternas möjlighet att påverka litteraturlistan.

Rekommendation

Se över rutiner för uppdatering och förändring av litteraturlistor, så att studenter ges möjlighet till inflytande.

En för alla studenter tillgänglig och ändamålsenlig studiemiljö föreligger

Vi anser att institutionens samarbete med Språkverkstaden är mycket positivt och bidrar till att fler studenter har möjlighet att tillgodogöra sig utbildningen. Det finns också ett bra system för introduktion av nya studenter (men se vår rekommendation under punkten 'Jämställdhetsperspektiv integreras i utbildningen'). Vi finner det dock oklart huruvida institutionen kan bemöta studenter med hörselsvårigheter: finns det tillgång till hörslingor exempelvis?

Institutionen (och universitetet i stort) är i stor utsträckning en homogen grupp, vilket exempelvis speglas i social och etnisk bakgrund. Här ser vi att institutionen för retorik har en möjlighet att arbeta aktivt för att locka och inkludera personer med olika bakgrunder och skulle gärna se mer arbete görs i detta avseende. I självvärderingen tas upp att seminarier är ett bra tillfälle att se studenter som halkat efter i förståelsen och att det möjliggör att lärarna kan plocka upp dessa studenter. Här hade vi önskat en utveckling i självvärderingen kring hur det arbetet ser ut rent konkret. Finns det rutiner kring vad en som lärare kan göra för att stötta en student som hamnat efter?

Kontinuerlig uppföljning och utveckling av utbildningen genomförs

Delkursvärderingar finns det en inarbetad rutin för, med en mall som lärarna kan använda ganska fritt, beroende på vad de behöver få reda på. Dessutom gör en del lärare formativa värderingar ibland. Dessa görs ofta muntligt. Det är delkursvärderingarna som ligger till grund för kontinuerlig kursutveckling genom att lärarna vidtar åtgärder baserat på synpunkter som inkommer från studenterna. Helkursvärderingar förefaller endast göras ibland.

Institutionen upplever att det ibland är svårt att få in svar när kursvärderingar görs digitalt. Vissa lärare avsätter tid på sista seminarietillfället, för att få in svar på en gång. En kursvärdering ska sammanställas i en kursrapport av läraren, inklusive förslag på åtgärder och den ska göras tillgänglig på Studentportalen för både de studenter som genomfört värderingen och för nya studenter. Det finns en uttrycklig önskan att detta system skulle fungera bättre, i synnerhet vad gäller återrapportering av vidtagna åtgärder. Det är viktigt att nya studenter får veta hur den kurs de ska läsa har förändrats. En del lärare inleder sin kurs med att berätta muntligt vad som har förändrats sedan förra omgången, men det finns ingen praxis kring det förfarandet.

A-kursen och B-kursen har nyss genomgått ett mer omfattande utvecklingsarbete med nya kursplaner och delvis nytt innehåll som resultat. C-kursen står på tur för ett sådant utvecklingsarbete, liksom masterutbildningen. Vad gäller masterutbildningen finns ett förslag under beredning som ämnet hoppas gå igenom.

Vi ser vissa utvecklingsområden här. 2007-2018 är en lång period mellan kursplaneversioner. Det verkar inte som om alla följer ämnets egna riktlinjer för återkoppling av kursvärderingsresultat och eventuella åtgärder som vidtagits baserat på kursvärderingsresultaten.

Rekommendationer

Fundera på om helkursvärderingar kan fungera som ett verktyg för att få överblick över progression mellan delkurser inom en kurs och mellan olika kursnivåer. Ämnet har inför självvärderingen skapat former för att såväl genomföra kursvärderingar som att i olika konstellationer följa upp och utveckla kurser, vilket borde kunna fungera som inspiration till ett fortsatt arbete med att kontinuerligt följa upp och utveckla utbildningen som helhet.

Bedömagruppen rekommenderar att former för återkoppling av kursvärderingsresultat och kursutveckling till studenter – både de som genomfört kursvärdering och de som ska läsa en kurs – utvecklas, systematiseras och implementeras genomgående.

Bedömagruppen rekommenderar en något kortare period mellan kursplaneutveckling än vad som senast varit fallet. Därmed inte sagt att bedömagruppen anser att kursutveckling enbart sker genom förändring av kursplaner.

Sammanfattande omdöme

Nedan sammanfattar vi vad vi anser vara utbildningens främsta styrkor och utvecklingsområden vi noterat.

Styrkor

- Ämnet ger intressanta grundutbildningskurser som uppskattas av studenterna. Studenterna är också mycket nöjda med undervisningen.
- Sammantagna ger ämnets kurser studenterna teoretiskt och metodmässigt breda och djupa kunskaper om retorik och dess långa tradition samt färdigheter att analysera tal och texter (i vid mening) av olika slag, men i synnerhet politisk kommunikation. Greppet att tidigt integrera teoretiska studier med färdighetsträning

är också lovvärd. Att lärarna själva författar läromedel och publicerar forskning som används i undervisningen är en styrka att ta fasta på.

- Utbildningen har god forskningsförankring och det finns en vetenskaplig grund för utbildningen.
- Lärarna är engagerade och ämneskompetenta.
- Utbildningsmålen är tydliga och (oftast) finns en god förmedling av hur en som student kan nå dem; över huvud taget är de kursdokument vi tagit del av tydliga och informativa.
- Internationaliseringsarbetet via lärar- och studentutbytet med Cape Coast University i Ghana har potential att vidga förståelsen av retorik som vetenskap såväl som praktisk kommunikation.

Svagheter/utvecklingsområden

- Masterstudenterna har svårt att se vad som utgör en master i retorik och vad som håller samman den - detta är en viktig fråga för den omarbetning av masterutbildningen som pågår.
- Hållbarhetsaspekter är dåligt integrerade i utbildningen.
- Ämnet bör klargöra hur lärandemål för utvecklingen av studentens färdigheter i muntlighet examineras.
- För att tydligare möta de nationella målen för kandidatexamen, är det viktigt att yrkesorienterade tillämpningar inom A-C utvecklas. Fler inslag av yrkesorientering, och möjlighet till reflektion därom, kunde tydliggöra för studenter – befintliga såväl som framtida – hur en kan arbeta med retorik efter studierna. Likaså rekommenderar vi starkt att kriterier för uppsatsämnets samhällsrelevans i C-uppsats ges uppmärksamhet i det förestående utvecklingsarbetet med C-kursen.
- Det finns ett underskott på kvinnliga lärare.
- Det behöver säkerställas att studenter (och anställda) vet vad som gäller vid trakasserier/sexuella trakasserier och hur de kan få hjälp.

Lund, Södertörn och Uppsala 12/11 2019

Anders Eriksson, Ester Wikström, Kristina Boréus och Maria Dahl